

Ottar Brox

BYGD OG BY I DET NORSKE KLASSESAMFUNNETS HISTORIE

Kultur og klasse

Vi tenker ved hjelp av kontraster: *By og land*, for eksempel, er motsatte størrelser, som *ild og vann*. Motsetningene illustreres av kontraster i landskaper, økologier og livsformer. Politisk snakker vi om sentrum/periferi-motsetninger, som er viktige i framveksten av maktforhold i Norge: Byene måtte få fordeler i 1814-grunnloven for ikke å drukne og gå under «i et hav av bønder», mens den samme representantfordelingen seinere kanskje har beskyttet det spredtbygde Norge mot maktkonsentrasjonen i sentrum. Metaforisk har vi utnyttet disse kontrastene til mer enn hva de er verdt: Mens bygdesamfunnet i opplysningstida sto for den mørke middelalderens bakstrevenske rester, og kultur og rasjonalitet bodde i byene, så Herders elever, romantikerne, bonden som et ideal og bolverk mot urban dekadanse, slik Knut Hamsun gjorde det. Siste skudd på stammen er dagens «byradikalere», som finner årsakene til manglende fornyelse og kreativitet i det moderne samfunn i bygdesamfunnets politiske og ideologiske innflytelse: Oslofolk lever mentalt på landsbygda, det vil si i før-moderniteten, og *derfor* er vi så lite kreative, og like avhengig av oljeinntektene som bygdefolk er av *sine* naturressurser – som åkeren, skogen og fisken.

Denne typen kontrast-tenking tror jeg har lett for å stå i veien for en empirisk basert forståelse av *sammenhengen* mellom by- og bygdesamfunn. Både i tidligere tider og nå må vi regne med langt større kulturforskjeller (om dette ordet har noen mening) innafor både by- og bygdesamfunn enn mellom tett- og spredtbygde områder. Sentrum-periferiforholdet dreier seg ikke om to kultur- og samfunnsformer i konflikt og konkurranse, slik forholdet kan være mellom for eksempel nomadiske urbefolkninger og åkerdyrkende kolonister. Utviklinga av det norske busettingsmønsteret må først og fremst forstås som konsekvenser av motsetningene mellom samfunnsklasser, og ikke mellom samfunnsformer. Slik har det vært gjennom hele vår historie, med et visst unntak for etnisk definerte motsetninger i Nord-Norge, som vel heller aldri har implisert noen by/bygd-dimensjon. Jeg skal prøve å vise noe av *klasseinnholdet* i det som konvensjonelt lett kan oppfattes som sentrum/periferi-motsetninger i vår nyere historie, og forsøke å belegge en hypotese om at det også for *framtida* er viktig å forstå bygd/by-forholdet i et klasseperspektiv.

Jeg skal prøve å skissere en *aktør*-sentrert klasseanalyse, slik at vi kan få øye på de muligheter og begrensninger som kanalisierer befolkning inn i

klasser og livsformer. Den aktørtypen som jeg gjerne vil holde fast, er *den eiendomsløse ungdommen på jakt etter et fofeste i livet*, en jobb eller et økonomisk grunnlag for etablering av familie. Denne aktørtypen gjør seg lite gjeldende politisk, men den *bestemmer*, med sine valg, hva slags hovedretning samfunnet skal utvikle seg i. Vi snakker nå om samfunnets *vekst-punkt* – for å låne en metafor fra botanikken – den sosiale kategorien som har størst interesse for den som er interessert i *endring*. Slike aktører er det lett å identifisere – såvel i den før-industrielle fase, for 200 år siden, som under industrialismen, i vårt århundre, og som i den post-industrielle fasen som vi er på full fart inn i nå. Det gjelder ikke bare barn av eiendomsløse husmenn og løsarbeidere i den første fasen, proletariatets barn under industrialismen eller unge arbeidsledige i den fasen som vi nå går inn i. Så lenge vi var et bondeland, var yngre barn av vanlige småbønder ofte like eiendomsløse som husmannssønner og løsarbeiderdøtre. Og dagens ungdommer, enten de er arbeidsløse, timelønte arbeidere eller høyskoleutdannet med stor studiegjeld, kan være eiendomsløse selv om foreldrene bor i en nedbetalt enebolig.

Det som gir samfunnet, og særlig klassesystemet *form*, er nettopp hva som skjer med denne aktør-kategorien fra de når puberteten til de – eventuelt – etablerer eget hushold, noe *nota bene* jo ikke alle gjorde i noen av de skisserte fasene. – Hva slags strukturelle begrensninger traff og treffer de på i sitt strev etter å finne en trygg plass i samfunnet?

Den førindustrielle fasen

I denne fasen – som i Norge varte kanskje 100 år lengere enn i de land der industrialismen oppsto – var det for eiendomsløs ungdom bare *ett* alternativ til et marginalt liv som avhengig tyende eller husslave hos eiendomsbesittere. Det var å skaffe seg *jord*, på en eller annen måte. Det kunne være som leilending hos store jordegodseiere, som husmenn hos sjølstendige bønder – eller som bureisere i ubygde områder. Selve klassesystemets *form* var avhengig av den opportunitetsstrukturen som kanaliserte eiendomsløs ungdoms karrierer: Var mulighetene til å etablere uavhengige hushold basert på egen jord sterkt begrenset, som i Sør-Skandinavia's tettbygde jordeiersamfunn, fikk vi store kategorier av tjenere eller «tyende», jordløse landarbeidere og fattigfolk på den absolutte marginalen. Hva slags klassemessig undertrykkelse dette innebar, kan en lese seg til i for eksempel Börje Hansens *Østerlen*.¹ På bakgrunn av en slik forståelse av underklasse-genese skjønner vi lett at et lite attraktivt jordbruksland som Norge – med helt marginale naturlige betingelser for åkerdyrking – måtte få en ekstremt spredt busetting: Bureising i impedimentet – og en kontinuerlig migrasjonsstrøm nordover. På den ene sida var den spredte busettinga en lett innsett konsekvens av klassemessig undertrykkelse. Å «brøyte seg rydning» til skogs, langt fra folk,

eller å sette seg ned ved gode fiskeplasser nordpå var tilgjengelige og *relativt* attraktive alternativer til det eiendomsløse liv i det gamle jordeiersamfunn.

Men på den andre sida innebar selve *muligheten* for bureising – for å ta i bruk marginale områder – en lettelse av det demografiske *trykket* som var selve motoren i underklasse-genesen. Jordbruksproletariatet hadde *exit*-muligheter: Såpass mange forlot eiendomsbesitternes samfunn at undertrykkelsen ikke kunne bli så effektiv som i områder der hele folketilveksten måtte finne plass innafor lukkede systemer der all eiendom var opptatt og fordelt.

Denne tolkinga av vår busettings- og klassehistorie kan en finne støtte for i komparativ litteratur – som hos Tocqueville, Marx og Turner, som forklarer den relative likheten i USA – så lenge den varte – med referanse til *the frontier*. Det kan heller ikke være noen tvil om selve *natur*-forutsetningene i vårt land – med Nord-Norge som en permanent *frontier* gjennom minst 1500 år – må være en viktig faktor bak det som har vært referert til – også i komparativ litteratur – som den norske *likheten*, som vi *gikk inn* i industrialismens fase med. Når jeg her har skrevet «likhet» er det naturligvis unøyaktig – jeg burde vel heller si «relativt liten ulikhet». Det er altså umulig å forstå det norske bygdesamfunns genese uten å forstå den grunnleggende, allmenne dynamikken i utviklinga av klassemotsetninger. Men samtidig er det altså umulig å forstå den spesifikke utforming av det norske klassesamfunnet, med en – i komparativt perspektiv – *relativt* svak overklasse, større muligheter for eiendomsløse til å skaffe seg kontroll over naturressurser og i det hele mindre klasseforskjeller enn i land lenger sør – om en ikke forstår det som foregikk i tusenvis av norske bygder.

Industrialderen

Forutsetningene for *den industrielle revolusjon* gis ulik vekt av forskjellige historiker-skoler, og jeg skal avstå fra å konfrontere dem. Mens noen legger vekt på selve *oppfinnelsene*, og andre på *verdenshandelen*, har de som har vært opptatt av *klasseforhold*, som Maurice Dobb og E.P. Thompson særlig påpekt eierklassens bruk av sitt statlige voldsapparat til å ta fra bygdefolk det alternativ å leve av jorda.² Det var nok ikke så enkelt som at tekstilfabrikantene rekvirerte kronens soldater til å jage folk vekk fra småbrukene sine – for å «skape mobilitet» som det heter nå, det vil si gjøre folk så fattige at de måtte ta til takke med de ekstremt lite attraktive industri-jobbene. Men *effekten* av at jordeierne fant ut at sauer var mer lønnsomme enn leilendinger var den samme: Den britiske arbeiderklassen ble skapt.

Om vi forstår de klassesdannende prosessene i den før-industrielle fasen, forstår vi også at den industrielle revolusjonen ikke kom til Norge: Det var for det første for få konsentrerte fattigfolk i vårt land. Men enda viktigere var det at så mye av denne jorda *ikke kunne brukes til noe annet enn*

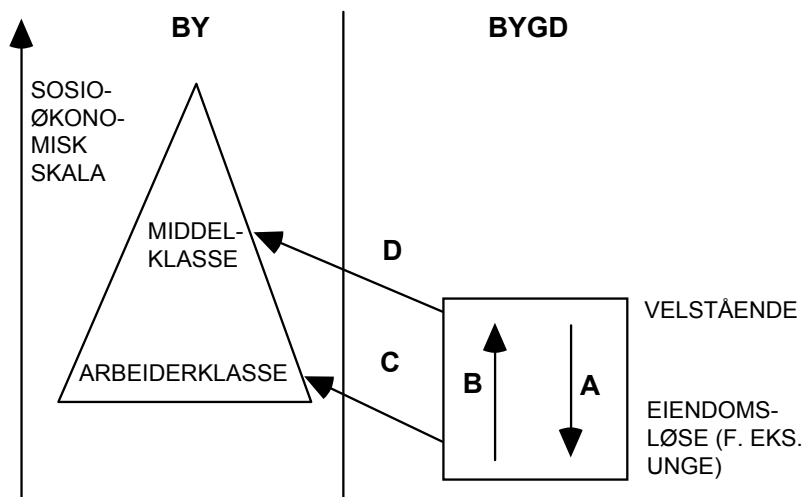
sjølforsyning. Selv da danskekongens favoritter eide hundrevis av gårder, hadde de i store deler av landet ikke den britiske jordeierklassens incentiv til å kvitte seg med leilendinger og bruke jorda til noe annet. Om vi bruker Ricardos grunnrentebegreper, kan vi uttrykke det slik at den marginale norske jorda, som absorberte så mye av folketilveksten, ikke ga mer i grunnrente enn den tradisjonelle landskylda. Det er et uttrykk for at sjølforsyningsjordbruk var den mest lønnsomme jordanvendelsen. Bygdebøkene tyder på at det var «bygslers marked» med hensyn til jordleie i utkant-Norge, noe som også forklarer at godseiersystemet ble så smertefritt avvikla. Enda viktigere var det sjølsagt at de viktigste ressursene – de som kunne bidra med det nødvendige kontanttilskuddet til husholdsøkonomien – var tilgjengelig for fattig og rik gjennom *allemannsretten*. Det ble nok gjort forsøk på ekspropriasjon av allmuens fisk: *Trollfjord-slaget* må vel kunne tolkes som et eksempel på – først anarkistisk eller «luddistisk», senere parlamentarisk – motstand mot slik ekspropriering.³ De «før-industrielle» prosessene bare fortsatte: Mens Storbritannias bygdesamfunn – som de skotske dalene – ble avfolket, vokste Nord-Norge – der det praktisk talt ikke fantes industri – flere ganger raskere befolkningsmessig enn resten av landet. Dette gjelder hele perioden fra Napoleonskrigene til 2. verdenskrig sett under ett. *Nyetablering* av småbruk fortsatte til etter krigen. Da Vaddasgruva ble nedlagt i mellomkrigstida, førte det til masse-etablering av småbruk på Skjervøy fastland. Det er illustrerende for den ekstremt *retarderte* norske industrialiseringsprosessen at tallet på bruksenheter med 1 eller 2 kyr kulminerte så seint som i 1949. Mo i Rana-prosjektet viste at industrireiseing *stimulerte* denne utviklinga: Helge Solli rapporterte at folk brukte anleggsfortjenesten til å ruste opp småbrukene sine og utstyre sjarkene bedre.⁴ Mye tyder også på at alt Gerhardsen-regjeringen gjorde for å begrense industrilønningene, må være med i forklaringen på at så mange etablerte hushold valgte å vedlikeholde og utvikle yrkeskombinasjonen med basis i småbruk, heller enn industrialalternativene, i de første etterkrigsåra.

Vi har hittil referert til *natur* som den viktigste faktoren i de klasse-dannende prosessene: Det var *naturlige* grunner til at så mye av jorda bare kunne brukes til subsistensjordbruk, og de viktigste allmeningsressursene – de nedafor flomålet – kunne av liknende fysiske grunner vanskelig eksproprieres. Med etableringa av den norske staten, og særlig med den allmenne stemmeretten fra omkring århundreskiftet, overtar *politikk* som den viktigste variabelen. Alle de nye velgerne kunne ikke ignoreres. Alt regjeringen foretok seg, måtte bygge på *konsensus*, og det får viktige konsekvenser for forholdet mellom samfunnssklassene: Folk blir bedre istand til å beskytte sine tilpasninger, særlig gjennom Stortinget, men naturligvis også gjennom nærings- og fagorganisering.

Når det gjelder forholdet mellom bygd og by, mellom såkalte bygde- og bynæringer – eller kanskje heller : mellom tradisjonell sjølsysseting og

moderne kapitalisme – i denne fasen kan vi tale om et komplekst «bevegelig ekvilibrium». Som et utgangspunkt kan vi slå fast at industriveksten – for perioden allment – ikke på noen meningsfull måte skjedde «på bekostning av bygdesamfunnet», slik som under den britiske industrielle revolusjon.

Jeg har ofte brukt en enkel figur for å fremstille forholdet mellom bygd og by under den industrielle fasen:

Figuren kan brukes til å synliggjøre viktige sammenhenger og prosesser :

1. Linje A innebærer mobilitet nedover innafor bygdesamfunnet, som når småbrukere mister sine tilvante kontantinntektskilder. Selv om det ble gjort *forsøk* på slik klassisk «mobilitetsfremming» etter britisk mønster, dvs. redusere attraktiviteten ved bygdefolks tilpassing så sterkt at de ville finne proletære by-tilpassinger attraktive – slik jeg har dokumentert det i *Hva skjer i Nord-Norge?* – var dette vanskelig i et konsensusbasert politisk system. Om det lyktes å hindre folk i å utnytte lokale ressurser, måtte de kompenseres på annen måte – for å unngå politisk turbulens – for eksempel gjennom subsidiert boligbygging i bygdene eller økte overføringer gjennom kommunene.

2. I *ettetid* burde det være mulig å se at mange av de økonomiske aktørene som utgjorde den potensielle arbeidskrafta for industriveksten – altså bygdene eiendomsløse – i prinsippet sto overfor *alternativer*. De foretok *valg* – kanskje mellom lokale muligheter, for eksempel yrkeskombinasjoner, og flytting til industristeder. Min sentrale hypotese om denne fasen er at «kvaliteten» (eller attraktiviteten) ved bygdetilpassingene *bestemte* attraktiviteten ved de proletære tilpasningene i det klassesdelte industrisamfunnet. Jo lettere det var å komme seg oppover i bygdesamfunnet (linje B), jo bedre måtte de proletære tilbudene være, for jo sterkere sto proletariatet overfor sine motparter på toppen av industrisamfunnet. Vi har vært inne på andre konsekvenser: At regjeringen i de første etterkrigsår satset

så sterkt på å bremse lønnsveksten i industrien – på tross av arbeidsmarkedet – fikk færre til å velge mobilitetsvei C og *relativt* flere til å velge B. – En annen implikasjon er de sterke incentivene som knappheten på arbeidskraft i byene innebar til industrialisering av *bygdene*. Det er naturligvis dette som er den viktigste faktoren bak 70-tallets desentraliserte industrivekst – som Skonhoft har beskrevet.⁵ Jeg har aldri hørt noen norsk bedriftsleder uttale seg slik, men på et seminar i Jylland i 1970 sa en dansk tekstildirektør at det var hyggelig å få statsstøtte som en ekstragevinst, men at det bare var jakten på arbeidskraft som hadde fått ham til å ekspandere i jyske utkantbygder. Overgangen fra sjølforsyning og yrkeskombinasjon til lønnsarbeid er uendelig mye lettere uten flytting enn med: Det er god dekning for å hevde at en småbrukerfamilie som i 1950 hadde valget mellom lokal yrkeskombinasjon og flytting til en industriby, stort sett ville velge å kombinere lite lønnsome lokale alternativer – til og med melkeproduksjon i liten skala. Men den samme familien ville sannsynligvis spontant si ja til tilbud om lønnsarbeid innafør rimelig rekkevidde, og raskt sende de 3-4 kyrne til slakteriet, og heller drive jordlappen med minimal arbeidsinnsats. – Slik sett var den «mobilitetsfremmende» arbeidsmarkedspolitikken et bidrag til vedlikehold av småjordbruk og en hindring for rask industrialisering.

3. Et annet viktig forhold som må trekkes fram er *pendlinga* mellom urbane og rurale tilpassingsformer. Når vi gjennom nesten et halvt århundre hadde full sysselsetting, skyldes dette i høy grad en buffergruppe av arbeidskraft som gikk inn og ut av det kapitalistisk organiserte næringslivet – småbrukere som dro til byggeplassene under overretterspørsel, og forlot dem til fordel for bygdealternativene når den urbane arbeidskraftetterspørselen ble redusert. Det samme skjedde i livssyklus-perspektiv: Folk ble arbeidsløse i 1930-åra – det vil si ble dyttet ned i underklassen, noe som gjorde alternativene i heimbygda mer interessante. På 1960-tallet registrerte jeg også at noen kom tilbake med familie – etter flere år i byens arbeiderklasse – når hans eller hennes foreldre var klar til å gi fra seg attraktive bygdemuligheter.

4. Derimot forstår vi lett at ingen gikk den motsatte veien : – fra relativt attraktive bygdealternativer til de jobbene som sto åpne for alle, uansett kvalifikasjoner. Om veletablerte bygdefolk flyttet til byen (D), var det ikke for å ta proletært, ufaglært arbeid.

Av slike grunner vil jeg konkludere med at bygdealternativene hadde en viktig rolle å spille i industrialiseringsfasen. At sjølsysselsettingsmulighetene *sto åpne* for relativt mange i denne fasen innebar en sikkerhetsventil, og en garanti for den relative attraktiviteten ved lønnsarbeideralternativene.

Postindustriell klasseutvikling

Vi har forlengst gått inn i den postindustrielle fasen, noe som innebærer at industrivekst ikke lenger er den viktigste endringsfaktoren. Men de fleste av

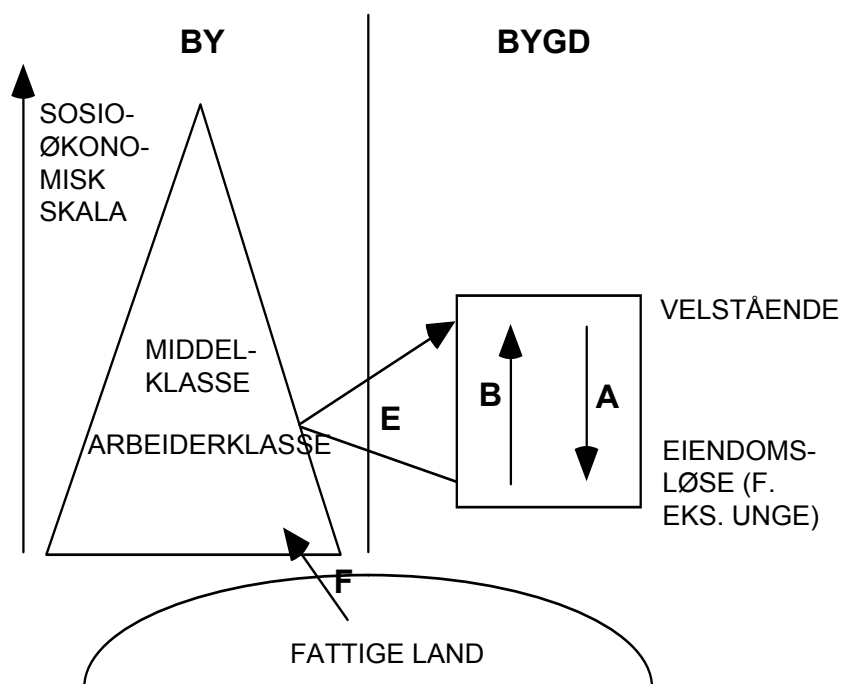
våre forestillinger om samfunnsmessige sammenhenger er fullstendig uberørte av de nye realitetene. Om vi ikke formulerer en robust forståelse av hvordan det norske industrisamfunnet ble skapt, står vi uten de begreper som vi trenger for å analysere det postindustrielle samfunn. Samfunnsforskerne er stort sett for tafatte når det gjelder å gripe fatt i de *grunnleggende* endringene som skjer, for opptatt av overflatefenomener, og derfor også ute av stand til å justere allmennhetens virkelighetsforståelse. For vi lever i en helt annen verden nå enn for en generasjon siden. Særlig må kontrasten med den forrige fasen bli grell om vi ser det fra synspunktet til den aktør-typen som vi har satt i fokus: Den eiendomsløse ungdommen på jakt etter en jobb, et eksistensgrunnlag, en mulighet for fullverdig *etablering* i samfunnet.

En stor del av denne ungdommen får omkring tusenårskiftet mer eller mindre utdanning. Men mens utdanning under industrialismefasen var en sikker, og *subsidiert* vei til relativt godt betalt arbeid, innebærer skolegang for post-industrialismens ungdom stor gjeldsbyrde og usikre framtidsutsikter. Det å ha velsituerte og godt utdannede foreldre med gode forbindelser har igjen stor betydning for ungdoms karrieremuligheter. Det er drastiske forskjeller mellom på den ene sida ungdom som slipper å låne penger til studiet, utstyres med bolig av foreldrene, og kan komme inn i arbeidslivet gjennom forbindelser – og på den andre sida de som verken kan få økonomisk eller intellektuell støtte hjemmefra. Det kan ikke være noen tvil om at det nå foregår noe vi må kalle *proletarisering* av store yrkesgrupper. Unge mennesker med inntekter på lærer- eller sykepleiernivå må ha formue, og helst ingen studiegjeld for å kunne etablere seg på storbyens boligmarked. Skole- og helsevesen i Bygde-Norge har vel derfor aldri hatt lettere for å skaffe seg godt kvalifisert personell.

Men det er en annen klassesammensetningsprosess som har større og viktigere konsekvenser. Det er det som foregår i den dårligst betalte og minst attraktive tjenesteproduksjonen, som reingjøring, og i visse industrigreiner, som fiskeforedling. Her har det, særlig ved hjelp av arbeidskraftimport, vært mulig å presse ned attraktivitetsnivået så sterkt at vi langt på vei kan si at dette arbeidsmarkedet i praksis ikke eksisterer lenger for den fraksjon av bygdeungdommen som videre skolegang ikke er aktuelt for.⁶

Slike nye trekk ved utviklinga av det norske klassesamfunnet har jeg prøvd å framstille ved hjelp av en modifikasjon av figuren ovafor (se neste side).

Bak det forhold at byveksten ikke lenger genereres ved at bygdesamfunnets unge og eiendomsløse går inn i byenes arbeiderklasse, ligger det viktige, gjennomgripende endringer i det norske storsamfunnet, endringer som i liten grad er tatt opp av norske samfunnsforskere. Vårt skjeve og mangelfulle bilde av den urbaniseringsprosessen som i dag foregår i vårt land, har sannsynligvis sammenheng med vår manglende interesse for slike makro-endringer.

Et viktig inntak er de klart påviste tendensene til større inntektsforskjeller. De gir seg for eksempel utslag i at vi må til fattige land for å finne arbeidskraft til de jobbkategoriene som saker akterut, som renhold, deler av næringsmiddelindustrien, hotell- og restaurantbransjene og naturligvis handelsflåten. At prosenten av innvandrere øker i Oslo, kan tolkes slik at hovedstadens «opprinnelige» befolkning gjør seg avhengig av en tjenesteytende klasse som ikke kan rekrutteres innafør denne befolkningen, og etter hvert heller ikke i de spredtboende befolkningslagene. De demografiske utslagene har lenge vært synlige: I mange år ville Oslo, teoretisk sett, ha fått redusert folketall om det ikke hadde vært for tilflytting fra utlandet. Det må bety at Oslo hadde en negativ flyttebalanse med resten av landet, i prinsippet slik at innfødte nordmenn skydde de service-posisjonene som framveksten av et moderne urbant samfunn forutsatte, og som måtte fylles med folk som ikke hadde de delte norske ambisjoner om «det gode liv».

Unge, eller på annen måte eiendomsløse bygdefolk kan ikke ta de dårligste jobbene i storbyen uten å dratte nedover på den sosioøkonomiske skalaen: En usikker inntektssituasjon og små kostnader foretrekkes framfor slitsomme og dårlig betalte jobber og urbane boligutgifter. Bare disse innebærer at enlige må tjene ca. 60.000 kr. mer pr. år etter flyttinga. Ut av dette sjiktet i bygdesamfunnet fører bare skoleveien (rute E) – til det som

tidligere har vært oppfattet som urbane middelklasseposisjoner. Men de som tar denne ruta er naturligvis også rekrutter til stillinger i spredtbygde områder, noe som på grunn av huskostnadene kan være mer attraktivt.

Samtidig har den voksende og velbergete norske middelklassen gjort seg avhengig av å få renholdere, transportpersonell, cateringfolk og andre tjenesteytere fra fattige land (rute F). Det er naturligvis middelklassens vekst som er den viktigste faktoren bak framveksten av de innvandreravhengige servicesektorene (som restauranter og kontorrenhold). Det er også det voksende innslaget av hushold som raskt akkumulerer formue som kan forklare den sterke og langsiktige tendens til stigning i boligprisene, som igjen er en viktig årsak til at eiendomsløs ungdom fra andre deler av landet vanskelig kan etablere seg i ordinært betalte service- og industrijobber i hovedstadsområdet.

For forholdet mellom bygd og by innebærer dette naturligvis at færre bygdeungdommer har flyttemotiver. Men samtidig er de såkalte «bygdenæringene» reorganisert slik at ungdom har mindre sjanse enn før til etablering innafor bygdesamfunnet. Mer enn noen gang tar jordbrukspolitikken sikte på å erstatte menneskelig arbeidskraft med kapital, og om ikke det var nok, innføres et produksjonskvotesystem i melkesektoren som stenger den *fullstendig* for ungdom. I fisket skjer helt parallelle politikkendringer: Fiskekvotene blir stadig mer eiendomsliknende aktiva for dem som har investert mest, og allmenningen er praktisk talt stengt for nye deltakere. Ungdom er i praksis utestengt, om de ikke kan kjøpe båter med kvote, det vil si *skjøte* på en del av fedrenes eiendom. Den nye næringen – havbruk – er stengt gjennom et absolutt ubegrunnbart *etableringsforbud*: Om en røkter skal etablere en sjølstendig bedrift, må han skaffe flere millioner for å kjøpe et konsesjonspapir som forrige generasjon av bygdefolk fikk gratis.

Dette summerer seg opp til at bygdesamfunnet er stengt for rekrutter. Selv de offentlige tjenester, som hjalp til med å skape en rekrutteringsbølge på 1970-tallet, er nå stort sett stengt, også fordi så mye satses på å redusere kommunenes del av nasjonalbudsjettet. Fristillinga av tele- og postverk virker i samme retning. Det betyr altså at rute B i figuren nå er uaktuell, samtidig som endringene på storbyenes bolig- og arbeidsmarked gjør posisjonene i byens arbeiderklasse lite attraktive.

Perspektivene for utvikling av klasseforhold på landsbygda er ikke mindre dystre: Vi ser lett at konsekvensene av ungdoms manglende etableringsmulighet i heimbygda *også* kan bli seleksjon: Det som lenge var en myte, at bare dustingene ble igjen, kan bli en realitet: Bygdesamfunnets *tapere* har jo ingenting i byen å gjøre. Bygdesamfunnet kan utvikle seg til en rural slum. Samtidig retter all næringsstøtte seg nå mot de *best etablerte* enhetene i bygdene. De som *har* torsk kvoter får større kvoter, mens alle krefter settes inn for å hindre de eiendomsløse i å leve av allmenningsressursene. De som har de mest verdifulle jordbrukseieendommene, har fått

mest ut av de økte overføringene siden 1975, og selv om jordbruksproduksjonens dager skulle være talte – gjennom billig import – vil verdiene i de største eiendommene, kombinert med utdanning, kunne sikre eierne og deres barn middelklasseposisjoner i det etter-industrielle samfunnet. Det gjelder både husene, skogen – og de rekreasjonsverdiene som er knyttet til areal. De førindustrielle rurale klasseforhold vil være gjenskapt. – Det egalitære bygdesamfunnet som er vokst fram i etterkrigstida, kan ha vært et kortvarig mellomspill.

NOTER

- 1) Börje Hansen, *Østerlen*, Ystad 1952.
- 2) E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth 1968.
- 3) Per Posti, *Trollfjordslaget*, Tromsø 1991.
- 4) O. Brox, «Omstridde punkter i Nord-Norges nyere historie», i Thomassen og Lorås, red, *Spenningen land. Nord-Norge etter 1945*, Oslo 1997.
- 5) Anders Skonhoft, *Industriens regionale omstrukturering*, Sintef-rapport, Trondheim 1982.
- 6) O. Brox og D. Juvkam, *Byfattigdom og bygdeungdom*, Oslo. NIBR-rapport 1999:14.